

לפלג את השמאל, לאחד את הסוציאל-דמוקרטים

:: דני גוטוויין

א.

מצב החידלון הפוליטי בו נתונה הסוציאל-דמוקרטיה בישראל בשלושת העשורים האחרונים, הוא אחת ההצלחות הגדולות של משטר ההפרטה. מצב זה משקף את התנוונותו של השמאל הישראלי שהתמכר להגיונו של הניאו-ליברליזם וכך עוקר כחלופה רעיונית וככוח פוליטי. אחד מן הגורמים לחידלון זה הוא התפוררותם של הכוחות הסוציאל-דמוקרטים בין מפלגות השמאל היריבות, פיצול שכופה עליהם מעמד של מיעוט - שלא לומר קישוט - בכל אחת מהן, מחליש אותם ומבטיח שלא יהוו איום על הסדר הניאו-ליברלי. פריצת המילכוד שיוצר המערך המפלגתי הקיים היא אפוא תנאי הכרחי לבניית כוח סוציאל-דמוקרטי בישראל.

המהפך הסוציאל-דמוקרטי שחולל עמיר פרץ במפלגת העבודה, תוך כדי פריצת מעגלי התמיכה המסורתיים של השמאל, לימדו כי גיבושו של כוח כזה הוא אפשרי. ואולם, הסיכוי שיצרה בחירתו של פרץ לראשות העבודה ב-2005 התגלה כקצר מועד; נצחוננו של אהוד ברק בבחירות לראשות המפלגה ב-2007, שהתפרש כקץ 'האג'נדה החברתית', חזר והדגיש את חולשתו המבנית של היסוד הסוציאל-דמוקרטי בשמאל הישראלי כולו.

החידלון הפוליטי של הסוציאל-דמוקרטיה הישראלית בולט דווקא לאור העניין הציבורי המסתמן במסריה, ככל שפירוק מדינת הרווחה שוחק חלקים הולכים וגדלים של מעמדות הביניים והופך אותם מתומכיו של משטר ההפרטה לקורבנותיו. עניין זה גבר לאחרונה כשמשבר 'הסאב-פריים', המתואר כמשבר החרף ביותר אליו נקלע הקפיטליזם מאז 1929, מערער את הנחותיו של הניאו-ליברליזם ועושה את 'התערבות המדינה' מאיום על כלכלת השוק לתנאי להשרדותה. ואולם, ככל שגדל העניין

בביקורת הסוציאל-דמוקרטיה ובפתרונות שהיא מציעה, כן מסתבר כי בישראל לא קיים מנגנון תמסורת מפלגתי שיהפוך ביקורת זו לכוח פוליטי ממשי.

מאמר זה לא ידון בשאלה, מדוע נחוצה בישראל מפלגה סוציאל-דמוקרטיה - סוגיה זו בוררה בהרחבה, בין השאר גם מעל דפי 'חברה'; ענייניו הוא לבחון את מקורותיו החברתיים וגילוייו המפלגתיים של הכשל הסוציאל-דמוקרטי בישראל, כחלק מן הנסיון להתמודד עימו.

ב.

נקודת מוצא אפשרית לבירור שורשי הכשל הסוציאל-דמוקרטי העכשווי היא הקמתו של 'המערך' בין מפלגת העבודה למפ"ם בשנת 1969, שאיחד לראשונה את כל מרכיביה של תנועת העבודה במסגרת פוליטית אחת. בעוד שמאבקים בשאלות 'השטחים' ו'השלוש' שרטטו את קווי המחלוקת הגלויים בתוך המערך, היו אלו הניגודים בשאלות חברה וכלכלה שהזינו את זרמי העומק שעתידיים היו לפלג את המערך ולהביא לקץ ההגמוניה של תנועת העבודה. המעבר מן המיתון הקשה שלפני מלחמת ששת הימים לתקופת הצמיחה המהירה שלאחריה היה הרקע לתסיסה חברתית, שניזונה בין השאר מאופיה המפולח של מדינת הרווחה הישראלית. מדיניות זו היטיבה מאוד עם מעמדות הביניים והמרכז והיתה נדיבה פחות כלפי המעמדות הנמוכים והפריפריה. מי שהעמיד את המאבק באופי המפולח של מדינת הרווחה במרכז הדיון הציבורי היו 'הפנתרים השחורים', שתבעו להרחיב את שירותיה ל'ישראל השניה'. למרות שהוגדרו כ"לא נחמדים", ביקורתם של הפנתרים, שנתאשרה על ידי נתוני העוני של הביטוח הלאומי, חוללה שינוי כיוון מהותי במדיניות הרווחה. שינוי זה שהחל בממשלתה האחרונה של גולדה מאיר והגיע לשיאו בממשלתו הראשונה של יצחק רבין,

כשמשבר 'הסאב-פריים', המתואר כמשבר החרף ביותר אליו נקלע הקפיטליזם מאז 1929, מערער את הנחותיו של הניאו-ליברליזם ועושה את 'התערבות המדינה' מאיום על כלכלת השוק לתנאי להשרדותה.

במובן זה, עיצבה שלי"א את דמותו של השמאל הישראלי כפי שהיא מוכרת עד היום, שכן טשטוש הניגוד בין מגמות כלכליות וחברתיות יריבות הוא אחד המאפיינים המרכזיים של השמאל ואחד הגורמים העיקריים לכשל הסוציאל-דמוקרטי המנוון אותו.

את דמותו של השמאל הישראלי כפי שהיא מוכרת עד היום, שכן טשטוש הניגוד בין מגמות כלכליות וחברתיות יריבות הוא אחד המאפיינים המרכזיים של השמאל ואחד הגורמים העיקריים לכשל הסוציאלי-דמוקרטי המנוון אותו.

מהפך 1977, שהביא לקיצה את ההגמוניה של תנועת העבודה, יצר מתוך שבריה את 'השמאל' הישראלי, שמתחת למעטה 'מחנה השלום', לא היה אלא אופן הסתגלותם של מעמדות הביניים למשטר ההפרטה ולהגמוניה של הימין. הסתגלות זו ניכרה לא רק בתחום הכלכלי-חברתי, אלא גם בתחום המדיני, זאת לאור זיקת הגומלין שהתקיימה בין משטר ההפרטה להמשך הכיבוש.

כיסוד מארגן הציב השמאל את 'השלום', ומיקף - משמע כפף אליו - סדרי יום נוספים: אזרחי, פמיניסטי, מזרחי, סביבתי, הומורליסטי, ניאורליברלי, וכן גם סוציאלי-דמוקרטי. מיקופה של הסוציאלי-דמוקרטיה, היה הגורם המרכזי לעיקורה: מתפיסה פוליטית החותרת לשינוי ועיצוב המציאות החברתית, היא הפכה לגוון רעיוני היכול להשתלב בכל סדר-יום; מבסיס לגיבוש כוח פוליטי היא הפכה לזהות של יחידים בתוך מפלגות ואירגונים קיימים. הוויית הקיטוע שיצרו המיקוף הרעיוני והפיצול הפוליטי השתקפה בכך שהסוציאלי-דמוקרטים הישראליים חדלו לחשוב על אירגון החברה כולה ופטרו את עצמם מגיבוש סדר יום כולל; הם מחו כנגד תסמיני העוול שמחולל משטר ההפרטה ולא כנגד גורמיהם. ככזו הפכה הסוציאלי-דמוקרטיה הממוקפת לעמדה שמקבלת את הסדר הניאו-ליברלי, פועלת בתוכו ובכך מאשררת את תביעתו למעמד של "סדר טבעי", דהיינו - עמדה שמרנית.

מיקופה של הסוציאלי-דמוקרטיה הלם את הסתגלותם ההדרגתית של מעמדות הביניים למשטר ההפרטה. לאחר שהבינו שאבדן השלטון לימין לא היה "תאונה", הם החלו לראות בצמצום כוחה של המדינה, משמע של שלטון הימין, דרך לשימור ההגמוניה שלהם באמצעות השוק, בו הוסיפו לשמור על יתרונם. מפלגת העבודה מיהרה לאמץ את עמדת תומכיה, וההפרטה הפכה להיות המכנה המשותף החברתי-כלכלי של משטר 'ממשלות האחדות הלאומית'. אחד מצעדיו הראשונים היה 'תכנית היצוב הכלכלית' ב-1985, שהניחה את הבסיס למשטר ההפרטה בישראל.

הקמת ממשלת האחדות הלאומית ב-1984, הביאה את מפ"ם לפרק את המערך עם העבודה. מפ"ם העצמאית מיצבה, אמנם, את עצמה כמפלגה

כוון לביטול האופי המפולח של מדינת הרווחה הישראלית, ולהרחבתה הן מבחינת השירותים שהציעה, הן מבחינת האוכלוסיות שהקיפה והן מבחינת התקציבים שיועדו לה.

שינוי מגמתה של מדינת הרווחה - ממפולחת למרחיבה - עורר התנגדות בקרב יסודות שונים בקרב מעמדות הביניים, שהיו הבסיס להגמוניה של תנועת העבודה. היו שחששו כי הרחבת השירותים למעמדות הנמוכים תפגע ביתרון היחסי שהעניק האופי המפולח של מדינת הרווחה למעמדות הביניים; והיו שסברו כי הם מיצו את התועלת שניתן היה להפיק ממדינת הרווחה והחלו לערער על הנחותיה. התעצמות ההתנגדות להרחבת גבולות מדינת הרווחה - לא פחות מאשר הוויכוח על גבולות 1967 - הזינה ויכוח פנימי בתוך המערך שהוביל לתהליך התנתקות של חלקים מקרב מעמדות הביניים מתנועת העבודה, תהליך שבישר את קץ ההגמוניה שלה.

הגילוי הראשון של ההתנתקות היה ב-1973, עם הקמת 'התנועה לזכויות האזרח ושלום' - ר"צ, בראשות שולמית אלוני. הניגוד בין 'האזרח' ל'מדינה' היה מהנחות היסוד של הימין הכלכלי הישראלי, ור"צ יצרה גשר רעיוני שהקל על מעמדות הביניים את המעבר ממדינת הרווחה אל השוק והמשפט. על אופיה המעמדי של התנועה ניתן ללמוד גם מכך, שבו בזמן שישראל השניה תבעה את הרחבת מדינת הרווחה, הטיפה ר"צ להקטנת מעורבות המדינה בחברה. מגמת ההתנתקות של מעמדות הביניים מתנועת העבודה התעצמה ב-1977 עם הקמת ד"ש. התמיכה בד"ש ניזונה ממחאה נגד 'השיטה' הכלכלית של המערך לא פחות מאשר מן המחאה כנגד 'המחדל' הבטחוני של יום-הכיפורים, דבר שהקל על חברתה עם הימין.

של"י, שנוסדה אף היא ב-1977, הציגה דפוס חדש במגמת הפרישה מתנועת העבודה: אם ר"צ וד"ש תקפו את המדיניות הכלכלית-חברתית של המערך והציגו לה חלופה, של"י ביטלה את ההבדלים בין ההשקפות הכלכליות והחברתיות של מרכיביה, וכך איפשרה לסוציאליסטים ולמתנגדיהם לחבור יחד. במובן זה, עיצבה של"י

ככזו הפכה הסוציאלי-דמוקרטיה הממוקפת לעמדה שמקבלת את הסדר הניאו-ליברלי, פועלת בתוכו ובכך מאשררת את תביעתו למעמד של "סדר טבעי", דהיינו - עמדה שמרנית.

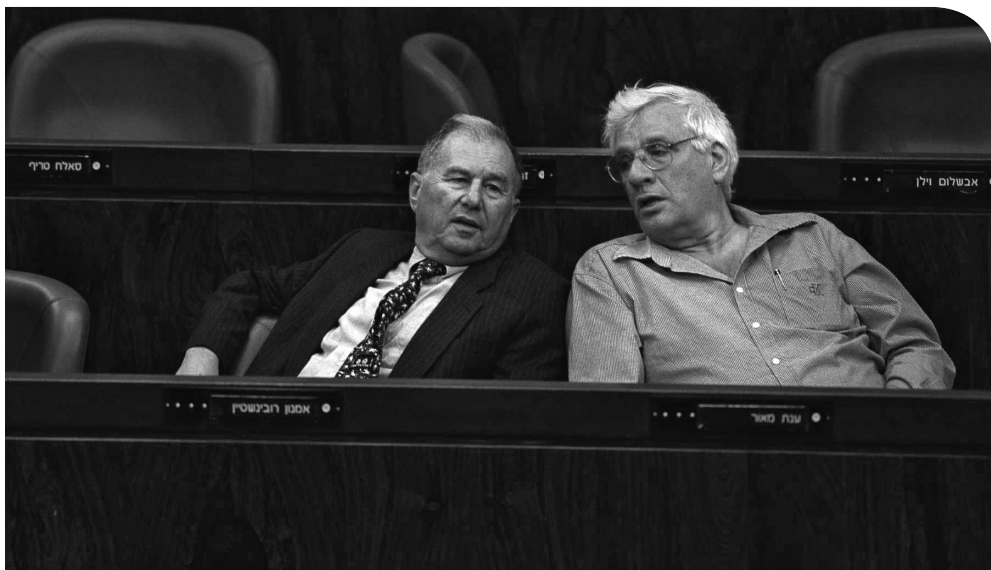
את התבטלותה לתוך מר"צ - ובמיוחד את שותפותה עם מפלגה נאו-ליברלית כשינוי - הסבירה מפ"ם בצורך לקדם את מדיניות השלום, וכך מיקפה גם מפ"ם את הסוציאלי-דמוקרטיה ועיקרה אותה.

תהליך מיקופה של הסוציאלי-דמוקרטיה ואיבוד אופיה הפוליטי טשטש את ההבדל בינה לבין 'האירגונים החברתיים', שפעלו לסיגולה של המחאה החברתית להנחותיו של משטר ההפרטה.

קצה הקרחון

בפאנל שנערך בפסטיבל שובר מסך ושכותרתו היתה "הבידור/ציה של החדשות" אמר גדי סוקניק ש"חלק ניכר מהאיטמים הבידוריים הם הנחתה על המנהל שמונחת על המערכת, לעיתים שלא בצדק. בערוץ 1 היו הנחתות דומות אך הן היו פוליטיות, שזה עוד יותר גרוע. בערוץ 2, מניסיון, יש לי ניסיון, לא היו מעולם הנחתות פוליטיות". (ynet - 2008-5-20) האם סוקניק חושב שטמטום הציבור בשעשועים במקום חדשות אינו פוליטי. האם אין השפעה פוליטית יותר מסוכנת דווקא משום שהיא פחות גלויה?

ההגיון הפוליטי של מהלך זה הוא, אפוא, שכדי לאחד את הסוציאל-דמוקרטים יש לפלג את השמאל ומפלגותיו.

מהלך של פילוג 'השמאל' לשם איחוד הסוציאל-דמוקרטים מעורר קשיים רעיוניים, אירגוניים ופוליטיים כבדי משקל. ואולם, היתכנותו של מהלך זה נעוצה בתמורות שעברו על מעמדות הביניים: אם המיקוף הרעיוני והפיצול המפלגתי היו השתקפות של האשליה החמדנית שהפכה את מעמדות הביניים הישראליים ל'מגש הכסף' של פירוק מדינת הרווחה, הרי דומה שעתה, לאחר שהסדר המופרט שחק אותם, והפך אותם לקורבנותיו, מהווים מעמדות הביניים בסיס חברתי אפשרי לפוליטיקה סוציאל-דמוקרטית, ממש כשם שהעדרה עתיד להטיל אותם לזרועות הפרוטו-פאשיזם האוליגרכי הישראלי.

על הפער שבין הסיכוי שיוצרת 'הדיאלקטיקה של כשל השוויון' לבין אילווציה של הפוליטיקה המפלגתית הקיימת, יש לגשר באמצעות מהלך הדרגתי, ששואב את השראתו מן המהלך שעשה 'הזרם השיתופי' בתוך התנועה הקיבוצית בתגובה להפרטתה. על הסוציאל-דמוקרטים להחריף את המאבק הרעיוני בכל מסגרות השמאל תוך יצירת דינמיקה של פילוג; כדי שמהלך זה יהיה משמעותי, יש לכוון במקביל מסגרת סוציאל-דמוקרטית חוצה מפלגות. פעולה כזו תפעל לביטול המיקוף הרעיוני והפיצול הפוליטי המנוונים את הסוציאל-דמוקרטיה, תעניק למסגרת זו תוכן, השפעה וכוח, תחילה בתוך המפלגות ובהמשך כתחליף להן. כינונו של 'הזרם הסוציאל-דמוקרטי' נראה כמהלך מחויב פוליטי ואפשרי חברתי. על יסוד לפתוח את הדיון בשאלה זו.

הסוציאל-דמוקרטית הישראלית, אלא שלאחר שזכתה בשלושה מנדטים בבחירות 1988, היא הקימה ב-1992 מערך חדש, עם ר"צ ו'שינוי', שלבסוף התמזגו ל'מר"צ'. את התבטלותה לתוך 'מר"צ' - ובמיוחד את שותפותה עם מפלגה ניאור-ליברלית כ'שינוי' - הסבירה מפ"ם בצורך לקדם את מדיניות השלום, וכך מיקפה גם מפ"ם את הסוציאל-דמוקרטיה ועיקרה אותה.

השלכותיו של הכשל הסוציאל-דמוקרטי בעבודה ובמר"צ באו לידי ביטוי בממשלת רבין השנייה, שהגדילה אמנם את תקציבי השירותים והרווחה, אך גם פעלה להפרטתם. המהפך שחולל חיים רמון בהסתדרות, בתמיכתם של חלקים בעבודה ומר"צ, היה צעד מכריע בפירוק מדינת הרווחה, שהוביל בטווח הארוך להפרטת שוק העבודה והכריאות. בד בבד, כשר חינוך מטעם מר"צ, הוביל אמנון רובינשטיין מדיניות נחושה להפרטת מערכת החינוך בכלל והחינוך הגבוה בפרט. הכשל הסוציאל-דמוקרטי חזר והתגלה גם בממשלתו של אהוד ברק: במערכת הבחירות עשה אמנם ברק שימוש ברעיונות 'הניו-ליברל' שהובילו את טוני בלייר לניצחון על השמרנים בכריטיניה; אך הסוציאל-דמוקרטיה נותרה בגדר סיסמא ריקה, שכן ממשלת ברק, שהתבססה גם היא על העבודה ומר"צ, המשיכה במדיניות ההרחבה וההפרטה. רק סמלי הוא שממשלה זו החלה בהפרטת בתי-הכלא.

תהליך מיקופה של הסוציאל-דמוקרטיה ואיבוד אופיה הפוליטי טשטש את ההבדל בינה לבין 'האירגונים החברתיים', שפעלו לסיגולה של המחאה החברתית להנחותיו של משטר ההפרטה. 'המחאה המופרטת' של האירגונים החברתיים לא רק סייעה לסדר הניאו-ליברלי לעשות פנים נאורות, היא בעיקר הבטיחה שהמחאה נגדו לא תלבש אופי פוליטי. ככל שהסוציאל-דמוקרטיה מיקפה את עצמה במסגרת השמאל, כך היא לא רק אימצה את הנחותיו של משטר ההפרטה, אלא גם שירתה אותו.

ג.

מתוך ההנחה שקידום פוליטיקה סוציאל-דמוקרטית הוא חיוני לעתידה של החברה הישראלית, חוזרת ועולה השאלה - 'מה לעשות?'

אם המיקוף הרעיוני והפיצול המפלגתי הם שעומדים בשורש הכשל הסוציאל-דמוקרטי בישראל, הרי שהיצאה ממצב החידלון מחייבת מהלך מנוגד: היינו גיבוש מצע סוציאל-דמוקרטי כולל שבמרכזו מדינת הרווחה, ואיחוד של הכוחות הסוציאל-דמוקרטים במסגרת מפלגתית אחת.

אם המיקוף הרעיוני והפיצול המפלגתי היו השתקפות של האשליה החמדנית שהפכה את מעמדות הביניים הישראליים ל'מגש הכסף' של פירוק מדינת הרווחה, הרי דומה שעתה, לאחר שהסדר המופרט שחק אותם, והפך אותם לקורבנותיו, מהווים מעמדות הביניים בסיס חברתי אפשרי לפוליטיקה סוציאל-דמוקרטית.

דני גוטוויין הוא חבר ביסוד ומלמד בחוג לתולדות ישראל באוניברסיטת חיפה

✉ dgutwein@univ.haifa.ac.il